

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Ke Komenského pojetí politiky

Daniela Mršítková

Bakalářská práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra religionistiky a filosofie
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Daniela MRŠTÍKOVÁ**

Studijní program: **B6101 Filozofie**

Studijní obor: **Filozofie**

Název tématu: **Ke Komenského pojetí politiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce zmapuje hlavní témata, na které se Komenský při promýšlení otázek politické filosofie zaměřil: 1. Komenského pojetí politiky v předpansofickém období (pozornost bude věnována hlavně Komenského Labyrintu); 2. Znak šťastného národa v Komenského Gentis felicitas; 3. Pojetí politiky v Komenského Obecné poradě o nápravě věcí lidských (vztah politiky k lidské přirozenosti, politika jako součást Světa mravního, politika založená na morální zásadě "Nečinným druhým to, co nechceš, aby jiní činili tobě", Komenského polemika s macchiavellismem).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Komenský, J.A. Obecná porada o nápravě věcí lidských, díl I-III. Praha: Svoboda, 1992

Komenský, J.A. Štěstí národa, Vybrané spisy VI. Praha: SPN, 1972

Komenský, J.A. Cesta světla. Praha: SPN, 1961

Komenský, J.A. Posel míru, Vybrané spisy VI. Praha: SPN, 1972

Komenský, J.A. Vybrané spisy VI. Praha: SPN, 1972

Komenský, J.A. Labyrint světa a ráj srdce. Praha: Waldpress, 2005

Patočka, J. Úvod ke spisu Posel míru a blahu národů in: J. Patočka, komeniologické studie, sebrané spisy J. Patočky, sv.9, Praha 1997

Soudilová, V.,Palouš, R. Komenského filosofie nenásilí in: Comenius re-divius, Studia pedagogia 1991

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.
Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují autorská práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou, nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 3. 2010

Daniela Mršítková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce paní PhDr. Věře Schifferové, CSc. za odbornou pomoc a trpělivost při vypracování této bakalářské práce. Mé poděkování patří také rodičům za jejich podporu během mého studia.

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o vývoji politických myšlenek Jana Amose Komenského. Tento vývoj směřuje k jeho výchovně-nápravné soustavě, jež je obsahem *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. Politické myšlenky jsou součástí systematické metody, ve které člověk směřuje k celku. Celek představuje pravdu a pravé poznání, čemuž musí být podřízena lidská činnost.

Práce se také snaží představit důležité pojmy Komenského politiky, především spravedlnost, svobodu, vzdělání, víru a lásku k bližnímu. Komenského výchovná politika má člověka vést k tomu, aby dokázal vidět pravé světlo a konat podle něho. Vytváří novou filosofii, nové náboženství a novou teologii, které mají napravit společnost a ukázat jí pravé světlo, aby lidé uměli podřizovat svou činnost celku. Analýza spisů je zaměřena především na vývoj politických názorů v Komenského jednotlivých životních obdobích. Ukazuje jeho postupný vývoj od role pasivního pozorovatele až k snaze vybudovat ucelený všennápravný program.

Klíčová slova: Komenský, Labyrint světa, Obecná porada, politika, všennáprava

Abstract

BA work handles about the development of Jan Amos Comenius's political ideas. This development has been headed to his educatory-reformatory system, which has been the subject of *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Political cogitations have been the part of the systematic method, in which man heads himself for the whole. The whole presents the truth and the true knowledge, according to what the activity of human must be conformed.

The work also tries to introduce some important notions of Comenius's politics, above all the fairness, the freedom, the education, the faith and the love with fellowman. Comenius's educational politics should lead a man to be able to see a true light and act upon it. He forms a new philosophy, new religion and new theology, that should remedy the society and show her the true light, to make people able to subordinate their activity to the whole. Above all, the analysis of publications has been aimed for the development of political thoughts in particular periods of his life. The analysis shows Comenius's gradual development from the role of passive observer to endeavour to build up comprehensive allreformatory-program.

Keywords: Comenius, The labyrinth of the world, General consultation, politics, allreformatory-program

Obsah

Úvod.....	9
1. Komenského pojetí politiky v předpansofickém období	11
1.1. K otázce sociální nerovnosti	11
1.2. Politika labyrintu.....	15
2. Vývoj Komenského pojetí politiky ve všenápravném období.....	20
2.1. Štěstí národa.....	20
2.2. Pojetí křesťanského panovníka	22
3. Pojem „politika“ v Obecné poradě o nápravě věcí lidských.....	28
3.1. Vztah politiky k lidské přirozenosti.....	28
3.2. Politika jako součást Morálního světa.....	31
3.3. Politika založena na morální zásadě: <i>Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim.</i>	35
3.4. Komenského polemika s machiavelismem.....	37
Závěr	41
Bibliografie	43

Úvod

Komenského politické spisy představují určující význam pro pochopení jeho všenápravné koncepce. Důležitým prvkem je výchova, která měla vést lidi k urovnání politických sporů a k nastolení trvalého míru. Hlavním tématem se autorovi stalo zobrazení úpadku ve společnosti, a jeho následná snaha, společnost reformovat.

Komenský je ve svých dílech velmi konkrétní, problematika se vždy dotýká jednotlivých národů. Ať už zaměřením na prostředí, které dobře znal, nebo zobrazením světa starých křesťanských hodnot. Komenský se politikou intenzivně zabýval. Jak je z historie známo, on sám byl přímým účastníkem politicko-náboženského sporu.¹ Přesto mu nešlo jen o nápravu jednotlivých států, ale o nápravu světa jako celku. Člověk nabývá svého lidství až zařazením do celku.

Pojednání o Komenského pojetí politiky vychází z Patočkovy periodizace, jenž u Komenského rozlišoval období předpansofické, pansofické a všenápravné.²

V předpansofickém období se Komenský zaměřuje především na sociální oblast politiky, a to ve spisech *Listové do nebe* a *Haggaeus redivivus*, ve kterých řeší problém nevolnictví, svobody, tolerance a solidarity mezi vrchností a poddanými. Kritika se dotýká poměrů v zemi, v níž lidé dávali přednost majetku před křesťanskými hodnotami. Poukazuje ale také na nedostatky, se kterými se společnost potýkala po Třicetileté válce. Tomuto tématu Komenský věnoval své nejznámější dílo, *Labyrint světa a ráj srdce*.

V pansofickém období se zabývá zejména nápravou jednotlivých států a jejich představitelů. Komenský, pohybující se na různých místech Evropy, disponoval znalostí jednotlivých poměrů v zemích vyspělých i v zemích

¹ Byl to spor mezi habsbursko-katolickým a protestantským blokem. Po porážce protestantů Habsburkové prosadili v českých zemích katolictví, následkem čehož byli nekatoličtí kněží vypovězeni ze země.

² Vycházím z Patočkovy periodizace Komenského díla. „Komenského filosofické úsilí se [...] rozpadá do tří velkých údobí: doby předpansofické [...], doby pansofické, doby jejího přerůstání ve všenápravu a všenápravné koncepty.“ In: PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 175. Sebrané spisy J. Patočky, sv. 9.

zaostalých. Ve všenápravném období tuto znalost využil při psaní spisů věnovaných různým panovníkům.³ Ve spisu *Šťěstí národa* definuje podmínky, které vedou k blaženosti, civilizovanosti a moudrosti státu. V *Panegyriku věnovaném Karlu Gustavovi* představuje své pojetí ideálního křesťanského panovníka, který má oplývat moudrostí, statečností, rozumností, který má milovat své poddané a který má mít na zřeteli obecné blaho. Už zde se objevuje i snaha všenápravná, jelikož tyto reformy měly vést k povznesení národa, který se měl postavit proti Habsburkům a následně nastolit světový mír.

Směr Komenského úvah ve všenápravném období představený v *Panorthosii* má vést k nápravě celého světa. Tato nová politika má napravit věci lidské, které z člověka činí člověka, tím rozumí filosofii, náboženství a politiku. V *Mundus moralis* je Komenského politika nenásilnosti založena na křesťanských ctnostech: *Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim. Miluj bližního svého jako sebe samého*. Komenský také odmítá ideu všemocného státu a státní rezónu. Poněvadž státní rezóna chce v rámci celku a zachování společenského soužití obětovat tradiční křesťanské hodnoty.

Práce vychází z předpokladu, že politika není pouhým doplňkem Komenského spisů, ale že zaujímá významné místo při výstavbě pansofického díla. Cílem práce bude ukázat metodologii Komenského politických názorů. V práci bude také ověřeno, zda se jednotlivé myšlenky v dílech Komenského vyvíjí, eventuálně jakým způsobem obrat jeho názorů probíhá.

³ „Postihl[...] progresivní prvky dané společnosti, a to ve vyspělých společnostech, a nastavoval je jako zrcadlo společností a jevům zaostalým.“ In: VÁLKA, J. *Glosy k interpretaci sociálního myšlení J. A. Komenského*. In: Týž, *Husitství na Moravě-Náboženská snášlivost-Jan Amos Komenský*. Brno: Matice moravská, 2005, s. 305.

1. Komenského pojetí politiky v předpansofickém období

K ústředním tématům Komenského politických spisů napsaných v předpansofickém období náleží politika sociální.

Komenský předznamenává pád prosperity rustikálního hospodaření a náboženské tolerance následkem agresivní politiky feudálního velkostatku, která zatěžovala lid stále většími daňovými břemeny.⁴ Upozorněním na prohlubující se chudobu v *Listech do nebe* se pokouší předejít sociálním otřesům, a zachovat tak společenský řád. Obraz narušeného řádu vykresluje v *Labyrintu světa*, který se zabývá převážně kritikou morální a společenskou.

1.1. K otázce sociální nerovnosti

Problémy, s nimiž se česká společnost potýkala, Komenský vylíčil ve spisech *Listové do nebe* a *Haggeus redivivus*. Rozebírá tu myšlenku sociální nerovnosti, problém nevolnictví a spravedlnosti.

Komenský nevolnictví rázně odmítá. Podle něho je opakem křesťanského chování, a jako takové musí být náležitě ztrestáno od Boha. Patočka upozorňuje, že slovo zotročení je pro Komenského důležité, poněvadž je tou hranicí, kterou nesmí společenská nerovnost překročit.⁵ Opomíjení sociální povahy vlastnictví totiž může vést k sociálním nepokojům a k narušení řádu ve společnosti.⁶ Jak píše Patočka, „[...] česká katastrofa byla důsledkem překročení, zneužití společenského řádu.“⁷ Komenský odmítá názor, že by poddaní byli majetkem vrchnosti, pro něho jsou všichni lidé podřízeni pouze Bohu. V *Haggaeus redivivus* Komenský vysvětluje, co odporuje křesťanské lásce: „[...] aby se lidé jako hovada za peníze kupovali a prodávali a aby jeden člověk [...] koupě sobě chlapa [...] statkem, dítkami i hrdlem jeho vládl, jak chtěl, a člověk nad člověkem, křesťan nad křesťanem vášně a ukrutnost provodil dle libosti, to příliš

⁴ PÁNEK, J. *Politické labyrinty Jana Amose Komenského*. In: Týž, *Filosofický časopis*. Ročník 40, 1992, č. 1, s. 84.

⁵ PATOČKA, J. *K sociálním názorům mladého Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III. Praha: Oikoymenh/Filosofia, 2003, s. 440. Sebrané spisy J. Patočky, sv. 11.

⁶ PESCKE, K. H. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 587.

⁷ PATOČKA, J. *K sociálním názorům mladého Komenského*, cit.d., s. 440.

nekřesťanská věc jest.“⁸ Vrchnost, která využívá všech možností, které jí nabízí její postavení, má také přebírat odpovědnost za své případné prohřešky vůči druhým lidem.

Chudí považují za východisko ze své situace, jak o tom Komenský píše v *Listech do nebe*, majetkovou rovnost, která jediná může být zárukou spravedlnosti. Přerozdělením majetku má Bůh zabezpečit všechny, kteří jeho pomoc potřebují: „[...] *aby rovnost učinil mezi námi a zboží svá mezi všechny nás jednostejně rozdělil, [...] jakož jsi nás všechny stvořil, ty jediný učiteli náš, z jedné krve, k jednomu cíli, jednostejným způsobem bez rozdílu: tak také slušnět' by se ti býti zdálo, aby všechny opatroval bez rozdílu.*“⁹ Ekonomická rovnost v příjmech je namířena proti svobodě a spravedlnosti, a ve svých důsledcích proti celé společnosti. Vždyť svět sám je plný nerovností, analogie Komenský nachází v přírodě, jejíž rozmanitost je užitečná pro člověka, podobně i člověk svou rozmanitostí přispívá k prospěchu společnosti. Absolutní rovnost představuje Bůh, proto všechna ostatní stvoření se musí vyznačovat nerovností.¹⁰ Ekonomická nerovnost je žádoucí, pokud ji bohatí nezneužívají ve svůj prospěch.

Chudí požadují od Boha sociální spravedlnost, Komenský vybízí ke spravedlnosti vyrovnávací. Světské soudnictví je ve svých soudech nespravedlivé, zárukou spravedlnosti má být soud na onom světě, kde nezávislá instituce, kterou představuje Ježíš Kristus, rozsoudí každého člověka spravedlivě podle jeho skutků.

Zdroj nespravedlnosti spatřuje Komenský v bohatství, jedinou cestou jak s ní skoncovat, je odpoutání se od majetku. Lidé na majetku nemají příliš lpět, místo toho mají své bohatství hledat v Bohu, jelikož pravé blahoslavenství se nenachází v bohatství, nýbrž v nebi: „[...] *lépe vám zajisté podle těla býti chudými, a v Bohu bohatými, lépe na světě nouzi trpěti, a věčné ujíti.*“¹¹ Komenskému je v *Listech do nebe* milejší stav chudých. V chudobě vidí právě

⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Haggaeus redivivus*, kap. XXIV. In: Týž, *Opera omnia*, díl 2. Praha: Academia, 1971, s. 349.

⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*. In: Týž, *Opera omnia*, díl 3. Praha: Academia, 1978, s. 168.

¹⁰ Srov. PATOČKA, J. *K sociálním názorům mladého Komenského*, cit. d., s. 438.

¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*, cit. d., s. 169.

odpoutanost od majetku, větší závislost na Bohu a spáse. Majetek Komenský nepovažuje za důvod k závisti, neboť jak výslovně uvádí, bohatí za ním skrývají své bludy, strach, hněv a nečistotu. „*Zevnitř jest zlato, stříbro, drahé kamení, pěkné roucho; uvnitř strach, starost a fresování, hněv a nečistota [...]*.“¹² Pro Komenského je majetek břemenem, který v lidech nevyvolává žádnou rozkoš, ale pouze strach z toho, že by o něj mohli přijít. „*Ač mezi těmi opět někteří tiše v koutě sedíc, v velikosti řetězů a pout svých tajně se kochali, nestojíc o to, aby jiní viděli: závisti, za to mám, a krádeže se bojíce.*“¹³ Majetek je pro Komenského akceptovatelný jen tehdy, slouží-li přirozeným lidským potřebám.

Přestože si chudí v *Listech do nebe* stěžují na společenskou neúctu a povýšenost bohatých, sami je vedou k takovému chování, jelikož i oni velebí jejich majetek. Komenský má za to, že pokud se chudí přestanou klanět a modlit k majetku, bohatí budou vůči chudým vlídnější a přívětivější, „*[...] poněvadž taková jest všech lidí povaha, že jim žádné jmění bez svědka příjemná a veselá nebývá.*“¹⁴

Poněvadž bohatí mají největší podíl viny na celém národním neštěstí, je potřeba, aby náprava začala nejdříve u nich. Patočka zdůrazňuje, že Komenskému nejde o zrušení dosavadních tradic a společenského uspořádání. „*Komenského reforma jednotlivých společenství se zdá předně být krotká, ponechává trvání tradiční rodiny, vlastnických a vrchnostenských vztahů a plánuje pouze systém pomoci bližnímu v nouzi, jak to zjevně bylo běžné v Jednotě bratrské.*“¹⁵ Křesťanská vrchnost má panovat k vůli Boha. Křesťanskou obec Komenský v *Retuňku proti Antikristu* zakládá na božích slovech, jistotě víry, boží pravdomlupnosti a činnostech lidí, kteří svým úsilím směřují k Bohu.

Podobně pojímá křesťanskou obec i Petr Chelčický v *Síti víry*. Pokud by se všichni řídili zákonem božím, byli by podle Chelčického všichni členy Kristova

¹² KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*, cit. d., s. 169.

¹³ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, kap. XXIV, § 122. In: Týž, *Opera omnia*, díl 3. Praha: Academia, 1978, s. 342.

¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*, cit. d., s. 170.

¹⁵ PATOČKA, J. *Utopie a soustava lidských cílů u Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II, Praha: Oikoymenh, 1998, s. 279. Sebrané spisy J. Patočky, sv. 10.

království. Tam by každý „ rovností přistoupil jeden k druhému a miloval jeden druhého jako sám sebe, jeden druhého břímě nesl, a což každý chce od jiných, to aby jim činil.“¹⁶

Nápravu sociálních poměrů chce Komenský založit na solidaritě bohatých vůči chudým, jejichž povinností je, aby pečovali o své poddané. Základem lásky k bližnímu má být pomoc potřebným, ze svých přebytků mají bohatí prokazovat milosrdenství. Křesťanská láska se vztahuje především na chudé a trpící. Komenský projevuje vůči chudým svou etiku lásky k člověku v nouzi a na základě úcty k lidské důstojnosti požaduje vybudování „[...] špitálů, řádu o žebrácích, též řádu o sirotcích chudých.“¹⁷

Vrchnost je ve spise *Haggaeus redivivus* pojata jako společenská skupina, kterou Bůh ustanovil za své spolupracovníky k tomu, aby nejenom čerpala výhody, které patří k tomuto postavení, ale aby také vykonávala určité povinnosti „[...] tak, aby panování jejich boží panování bylo [...]“.¹⁸ Jejich povinností je obstarat nuzné a potřebné, mají být svým poddaným nápomocní, svým příkladem je mají vést, mají se postarat nejen o vzdělání své mládeže, ale i poddaných, nad poddanými mají panovat v soudu a spravedlnosti. Nemají být pány přísnými, ale milostivými, jedině tak si získají jejich úctu. Své argumenty Komenský podepírá citáty z Bible: „Milovati budeš jedenkaždý bližního svého,“ „dokazujte lítosti a milosrdenství jedenkaždý k bližnímu svému: vdovy, sirotka, příchozího a chudého neutiskujte a zlého žádný neobmejšlejte v srdci svém (Zach. 7, v. 9. 10).“¹⁹ Svě přísné panování, které přerůstalo až do nevolnictví, mají proměnit v milostivější tím, že ulehčí chudým od jejich břemen. Jak Komenský v *Haggaeus redivivus* píše: „Nátisk a zhoubu odložte, soud s spravedlností konejte a sejměte těžké roboty vaše z lidu mého, dí Hospodin.“²⁰

Komenský varuje vrchnost před navyšováním majetku o pozemky a domy poddaných. Lichvou lidé hřeší proti křesťanské lásce, když zneužívají nouze

¹⁶ CHELČICKÝ, P. *Sít víry*, kap. 13. Praha: Orbis, 1950, s. 56.

¹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Haggaeus redivivus*, kap. XXVII, cit. d., s. 366.

¹⁸ Tamtéž, kap. XXIV, s. 346.

¹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*, cit. d., s. 172.

²⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Haggaeus redivivus*, kap. XXIV, cit. d., s. 350.

chudých, a vychytralostí je připravují o majetek. Aby mohla být společnost silná, je zapotřebí solidarity, jejímž prostřednictvím jsou každému jedinci ve společnosti zajištěny nejnужnější potřeby k jeho existenci.

1.2. Politika labyrintu

Politiku jako celek Komenský kritizuje především v *Labyrintu světa*. Ačkoliv, jak píše Patočka, byl Komenský při psaní *Labyrintu světa* ovlivněn franckovsko-weigelovskou pasivitou²¹, jež odpovídala jeho vnitřnímu neklidu, nakonec tento neklid překonal díky kusánské myšlence „[...] o všeobecné harmonii a stmelení všeho lidstva velkorysou reformou víry a vědění [...]“²², takže jeho dílo obsahuje ideu pansoficko-pedagogickou.

Labyrint²³ je odchýlením se od přirozeného řádu, kde lidé svou svrchovanou nevědomostí ztratili svůj cíl, svornost. Lidé nenásledují boží moudrost, vůli a skutky, místo toho se řídí jen vlastním rozumem a vůlí, čímž se zaplétají do pletiv a přetvářek. V lidském umění se nic neřídí podle obecnosti, jednoduchosti a dobrovolnosti. Zkaženost světa se podle historika Josefa Války nedotýká podstaty světa, nýbrž pouze špatné vlády, která má dohlížet na člověka a na jednotlivé složky společnosti. Labyrint je dán tím, „[...] že jednotlivé složky společnosti neslouží svému původnímu určení, neplní funkci, která jim byla vymezena.“²⁴

Obdobným tématem se zabýval i Chelčický v díle *Sít' víry*. Odsuzuje celou společnost, dílo má sloužit jako varovný obraz Antikrista. Komenský nezachází až tak daleko, snaží se poukázat na nedostatky, které ve společnosti spatřuje, aby mohly být napraveny. Oba považují za Antikrista papeže a Habsburky, kteří touží

²¹ „[...] všude je u těchto [...] ve světě pro víru pronásledovaných lidí jedním z hlavních motivů nabádání k tomu, vzdát se vší vlastní vůle, všeho zájmu o sebe [...], úplné zřeknutí [se] sebe a oddání [se] vůli a rozhodnutí Božímu, jedině svobodnému a jedině mocnému.“ In: PATOČKA, J. *Dvojí filosofování mladého Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 24.

²² Tamtéž, s. 26.

²³ Patočka popisuje Komenského labyrint jako nepravdivost, která stojí mezi námi a pravdou a která nám brání pravdu vidět. Srov. PATOČKA, J. *Úvod prvního svazku [Vybraných spisů J.A. Komenského]*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 335- 336.

²⁴ VÁLKA, J. *Glosy k interpretaci sociálního myšlení J.A. Komenského*, cit. d., s. 293.

jen po svém prospěchu, chtějí panovat nad druhými a vydávat se za lepší, než jsou. V lidských věcech spatřuje Komenský jen Babylón, zmatek, kde lidé donekonečna bloudí, dokud nepřijdou časy obnovy v království Kristově. Chelčický křesťanskou lásku zakládá na bratrské lásce a rovnosti, ideální společnost bude podle něho dosažitelná až tehdy, bude-li se respektovat zákon boží.²⁵

Společnost je závislá na autoritě, jež ji má vést k jejímu vlastnímu blahu. Proto mají být panovníci oddanými křesťany, moudřími ve svých rozhodnutích; lid mají vychovávat v křesťanských ctnostech, kterými jsou láska k bližnímu, víra v Boha a v naději na nápravu světa. V *Haggaeus redivivus* Komenský vyjmenovává vlastnosti, které má mít křesťanský panovník: „[...] k tomu stavu náležejí lidé předně moudří a rozumní, kteříž by nad jiné lidi osvíceněji na všecko hleděti uměli [...]; druhé, spravedlnosti a ctnosti milovníci, kteříž by nemohli trpěti zlých věcí; třetí, bedliví, kteříž by vždycky, vůkol oči obnášejíce, rozháněli zlé věci; čtvrté, milovníci poddaných, obecného dobrého [...].”²⁶

Jak Komenský líčí v *Labyrintu světa*, panovníci jsou na svá místa dosazováni nikoliv proto, že by byli moudří, zkušení a spravedliví, ale protože pochlebují a podplácejí ty, kteří o volbě panovníka rozhodují. Důsledkem toho je, že místo panování se oddávají neřestem nebo vládnou formou tyranství, k poddaným jsou nemilosrdní, zatěžují je robotami, a tak vedou svůj národ až k úpadku. Lid takovou vládu nepodporuje a dochází ke vzpouře. „V tom onen s svými sebera se a s kyjem mezi vpadna, pere do houfu, až se všecko to rozprchá, a některým krky spadají.”²⁷ Jakmile přijde vládce o své podpůrce, je lidem z trůnu svržen a na jeho místo nastupuje nový, kterého jedni vychvalují, druzí neuznávají. Panovník, který nemá předpoklady k vládě a nedbá svých povinností, přispívá k neuspořádanosti světa, kde jednotlivé složky společnosti neodpovídají svému určení. Rádcové mají být panovníkovi ve vladaření oporou

²⁵ BOUBÍN, J. *Petr Chelčický- Myslitel a reformátor*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 127.

²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Haggaeus redivivus*, kap. XXIV, cit. d., s. 346.

²⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, kap. XIX, cit. d., s. 333.

a mají dohlížet na to, aby nezanedbával své úkoly, místo toho překrucují pravdu a podstrkují panovníkovi své názory.

Komenský poukazuje na to, jak si politici svévolně upravují pravdu, kterou chtějí, aby se řídili ostatní. Politici, „[...]co ústy chválí, od toho jim mysl letí, a co sobě jazykem oškliví, k tomu jim srdce lne.“²⁸ Jelikož není stanoveno pevné právo, individuálně si je vykládají ve svůj prospěch a vyhledávají všemožné kličky, jak je obejít. „*Ti vůkol po stěnách malované měli zdi, sruby, ploty, parkany, šraňky, příhrady a přívory: a zase skrze ně ty i jiné mezery a díry, dvěře i vrata, závory a zámky, a rozličné k nim klíče, kličky a háky.*“²⁹ Právo nemá lidem sloužit k nahromadění majetku, ale k řádu a spravedlnosti, obecné zákony mají být jednoznačné a všeobecné, aby se s jejich pomocí předešlo zvýhodňování určitých lidí. Aby se občan mohl poučit o svých právech, musí být zákon přístupný. Komenský odmítá prosazování práva násilím, základem panovnickovy moci má být autorita, jež je zaručena u panovníků, kteří vládnou podle obrazu božího.

Soudnictví, které má vykonávat mezi lidmi spravedlnost, také nefunguje, jak by mělo. Soudcové spravedlivé rozsudky nevykonávají, poněvadž zlé netrestají a dobré neochraňují. Stížnosti poddaných nevyslýchají, zlé netrestají; netrestají ty, kteří právo nedodržují. Není nikoho, kdo by utiskované hájil, protože se nevykonávají spravedlivé soudy. Tím že je právo jen na straně bohatých, chudí jsou utiskováni a bohatí vedou život v nadbytku. Jediné, podle čeho se rozhoduje o vině, či nevině souzeného, je velikost jeho majetku. „*Tak vždycky mastné svrchu splývati musí.*“³⁰ Soudci mají být při vynášení rozsudků nestranní, nemají brát úplatky, poněvadž je to projevem nemorálnosti. Proto Komenský soudce pojmenovává jako: „*Atheus, Svárurád, Sluchosud, Stranobij, Osolib, Zlatomíl, Daroreb, Nezkus, Malověd, Nedbal, Kvapil, Ledabyl.*“³¹ Nad všemi soudci pak dohlíží nejvyšší sudí Takchcimíť. Výjev soudní, ve kterém je

²⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, kap. XI, cit. d., s. 312.

²⁹ Tamtéž, kap. XV, cit. d., s. 317.

³⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Listové do nebe*, cit. d., s. 167.

³¹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, kap. XIX, cit. d., s. 330.

prostota obžalována od soka za to, že nadávala lichevníkům, lakomcům a pijanům, poukazuje na stav soudnictví před Třicetiletou válkou. Přejde-li kdo k soudu s nějakou rozepří, prokurátory zajímá dřív jak věc sporu, kolik dotyčný má peněz. Zákony pomáhají majetným k tomu, aby mohli beztrestně lid tyranizovat a šidit.

Člověk je v *Labyrintu světa* bytostí nevychovanou, která se řídí pouze zvyky a tradicemi. Proto je důležitým požadavkem Komenského výchova a vzdělání každého jednotlivce, jelikož člověk se stává svobodným pouze svým rozumem. Požadavkem vzdělanosti chce docílit toho, že už nebude potřeba nátlaku politické moci, protože každý si bude uvědomovat správnost a pravdivost křesťanských zásad, a z toho důvodu je bude také dodržovat. Komenský tak navazuje na tradici Jednoty bratrské, která byla výchovnou společností.³² V *Retuňku proti Antikristu* je vzdělání důležitým předpokladem k tomu, aby každý člen evangelické církve uměl užívat boží dary, obhajovat boží zákon a pěstovat církev.

Důraz na vzdělání klade, v návaznosti na Komenského, i Masaryk, jenž považuje vzdělání za hlavní zájem, kterým se má národ a politika zabývat. Člověk se stává člověkem výchovou a vzděláním, proto Masaryk řadí školskou výchovu mezi cíle „[...] *humanitních snah po stránce teoretické, osvícenské. [...] Humanita jako cíl vyžaduje humanitních prostředků. Otázka po národní taktice: ne násilím, ale osvětou, vzděláním, věděním.*“³³

Nedostatky, které Komenský nachází ve všech vrstvách společnosti, mají svou příčinu v odevzdanosti se marnostem světa, jádrem obratu je sebeodevzdání se Bohu. Radim Palouš upozorňuje na to, že se ještě nejedná o náznaky nápravy: „*To, co lze vyhlížet, není stále ještě usilování o nápravu, nýbrž o obnovu lidského zraku skrze působení Boží: člověku se dostane dobrých, nemámivých skel, jimiž*

³² Soustředovala se na výchovu křesťanských dětí, uskutečňovala živou pedagogiku tím, že působila na své členy laskavou, účinnou pedagogikou. Srov. PATOČKA, J. *Komenského husitské antecedenty*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., s. 115.

³³ MASARYK, T. G. *Česká otázka*. In: Týž, *Česká otázka- Naše nynější krize- Jan Hus*, kap. 3. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G. Masaryka, o. p. s.; 2000, s. 105. Spisy T.G. Masaryka, sv. 6.

prohlédne dobrou podstatu – a nalezne cestu z labyrintu.“³⁴ Komenský se lidem snaží ukázat, že jejich bloudění má příčinu v odvrácení se od Boha. Chce tedy, aby lidé znovu našli ve svém srdci Boha, tak jako ho našel on.

³⁴ PALOUŠ, R. *Komenského Boží svět*. [online] URL: <http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/Documents/Pdf/palous_kombozisvet.pdf > [cit. 2009-03-19]. s. 9.

2. Vývoj Komenského pojetí politiky ve všenápravném období

V tomto období se Komenský ve svých úvahách o politice nezabýval pouze kritikou českých zemí, snažil se napravit celou Evropu. Věřil, že pokud bude napravena Evropa, uskuteční se i obrat v českých zemích. Své spisy adresoval především těm představitelům země, od kterých si „[...] *sliboval pro Evropu mír a pro české země svobodu.*“³⁵

Svou pozornost obracel především k Uhrám a Švédsku, představitelé těchto zemí mají být těmi, kteří se postarají o nápravu Evropy jako celku. Jelikož ale vládnou v zemích³⁶, které jsou oproti Západu zaostalé, předkládá Komenský konkrétně osloveným panovníkům rady, jak mají ve své zemi uskutečnit reformy, jež by vedly k národní stabilitě.³⁷

2.1. Štěstí národa

Národ Komenský definuje jako „[...] *veliký počet lidí, pocházejících z téhož kmene, kteří bydlí na témž místě na zemi (jakoby ve společném domě, jež nazývají vlastí), mluví týmž jazykem, a jsou tak spojeni týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o obecné dobro.*“³⁸ Ačkoli v podmínkách³⁹, které definují šťastný národ, je proti tomu, aby se domácí směšovali s cizozemci⁴⁰, přesto připouští i stát, ve kterém žije více národů vedle sebe, poněvadž rozšířením území se stal stát národnostně pestrým. „ *Ostatně ve své podstatě není*

³⁵ BENEŠ, J. *Děkovné provolání Nejjasnějšímu králi Švédů Karlu Gustavovi z pera J. A. Komenského.* In: Týž, *Mezi Baltem a Uhrami: Komenský, Jednota bratrská a svět střeoevropského protestantismu: Sborník k počtě Marty Bečkové.* Praha: Filosofia, 2006, s. 281.

³⁶ Knížecí rod Rákócziů v Uhrách, a švédský král Karel Gustav X. na polském trůně, který mu byl nabídnut polskou šlechtou.

³⁷ Komenský se snažil napravit základy lidské přirozenosti své země, aby se mohla vyrovnat pokročilejším národům. Jelikož mu nebylo umožněno provést reformu v českých zemích, pokusil se o to u národů, které mu byly blízké osudem i situací. Srov. Patočka, J. *Doslov ke knize Gentium salutis reparatur – Posel míru a blaha národů.* In: Týž, *Komeniologické studie*, díl. I, cit. d., s. 125.

³⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Štěstí národa.* In: Týž, *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI. Praha: SPN, 1972, § 1, s. 259.

³⁹ „ *Vcelku všech osmnáct podmínek lze seskupit podle tří stupňů (gradus) nebo částí (partes): podmínky hmotné, politické a kulturní.*“ In: BRAMBORA, J., KLUČKA, M. *Štěstí národa, Předmluva.* In: Týž, *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI, cit. d., s. 254.

⁴⁰ „ *Přehlížejíce jeho všechny druhy, prohlašujeme za šťastný onen národ, který [...] je [...] III. nesmíšen s cizozemci [...]*“ In: KOMENSKÝ, J. A. *Štěstí národa*, § 7, cit. d., s. 259.

*to ani zvlášť nevýhodné, bydlí-li v téže zemi více národností, jen když bydlí pokojně a přátelsky!*⁴¹

Aby mohli všichni obyvatelé žít v míru a svornosti, musí být stát hospodářsky a politicky pospolitý, čehož se má docílit lepším vzděláním mravů a jazyků. Josef Válka poukazuje na to, že se Komenský nesnaží o federaci středoevropských národů, ale „[...] vyslovuje se ve prospěch nejdůležitějšího národa ve státě, [...] ale vyslovuje i zcela moderní myšlenku soužití národů, jejich společné práce na sebezdokonalení v rámci jednoho státního útvaru.“⁴²

Masaryk přetváří Komenského národnostní myšlenku na myšlenku humanitní. Lásku k bližnímu uvnitř společenství popisuje v *Ideálech humanitních*. Jak píše Masaryk „lásky k národu vlastnímu nemusí a nemá znamenat nenávisť k národu jinému.“⁴³ Ukazuje, jakou politickou dohru může mít nenávisť k jinému národu. „Člověk, který miluje svůj národ negativně, přijímá myšlenky a věci cizího národa tou měrou, kterou jej nenávidí.“⁴⁴ Je-li člověk zaměstnán nenávisť k jinému národu, přestane se nakonec zajímat o svůj národ, což Masaryk definuje jako „negativní vlastenectví“.⁴⁵

Komenský ve *Štěstí národa* rozebírá podmínky, za kterých může být národ šťastný. Stát je u Komenského božského původu. Historicky vznikl z rodiny jejím postupným rozšiřováním. Za šťastný národ Komenský považuje izraelský, který byl moudrý a rozumný, obdařený hojným počtem obyvatel a který svá rozhodnutí podřizoval obrazu božímu: „[...] stav království izraelského pod vládou Šalamounovou [...] převýšilo všechny krále království bohatstvím a moudrostí [...].“⁴⁶ Takto spořádaný národ je obdivem jiných národů, kteří s ním udržují spojenectví, a nepřátelé před ním mají respekt.

⁴¹ Tamtéž, § 74, cit. d., s. 274.

⁴² VÁLKA, J. *Obsah pojmů národ a vlast u Komenského*. In: Týž, *Husitství na Moravě-Náboženská snášenlivost-Jan Amos Komenský*, s. 275.

⁴³ MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*, In: Týž, *Vybrané spisy T. G. M.*, sv. 1. Praha: Melantrich, 1990, s. 76.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Štěstí národa*, § 20, cit. d., s. 262.

Naproti tomu za barbarský stát považuje národ, v kterém převažuje „[...] nevdělanost, barbarství, bezbožnost, modloslužebnictví, [...] nepřátele boží, [...] nepřátele [...] lidu.“⁴⁷ Komenský tak poukazuje na to, jak se v těchto státech ještě projevuje středověká lenost, špatné využívání času, prostředků a nezájem o stát. Takový národ směřuje k záhubě, protože si neuvědomuje, že se svou nevědomostí ničí. Rozvinuté státy využívají každého zdroje a chvíle, starají se o to, aby každý ve státě byl zaměstnán. V takovém státě pak vládne shoda, mír, právní řád a stupňuje se kulturní úsilí.⁴⁸

2. 2. Pojetí křesťanského panovníka

Štěstí národa je závislé na podřízenosti lidu zákonům a panovníkovi. Prosperitu národa má uskutečnit panovník, který svému národu rozumí a ví, čeho potřebuje. Ideálního křesťanského panovníka popisuje Komenský v *Panegyriku věnovanému Karlu Gustavovi*. Jak píše Marie Kyralová: „*Spis je především obecným souhrnem rad pro panovníka, je to tzv. ‚zrcadlo vladaře‘ [...], obraz ideálního vladaře, kterému se má konkrétně oslovený panovník přiblížit.*“⁴⁹

Vladař má být ze stejné krve jako národ, kterému vládne, aby si jej mohl získat ke spolupráci na společném blahu. Komenský popisuje panovníka podobně, jako pojímal vrchnost,⁵⁰ tedy jako člověka vyvoleného Bohem, který za jeho spolupráce spravuje stát podle obrazu božího království. Poněvadž je panovníkovi svěřen dohled nad ostatními, má být moudrý, rozumný, bedlivý a především milující své poddané a obecné blaho. Dále má být panovníkem křesťanským, který je zbožný, pracuje na božím díle, přináší lidem spásu, jedná ve shodě s Bohem a na Boha spoléhá.⁵¹ Vládce má být svému lidu užitečný a

⁴⁷ Tamtéž, § 136, cit. d., s. 288.

⁴⁸ PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 108.

⁴⁹ KYRALOVÁ, M. *Komenského Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi a historické pozadí jeho vzniku*. In: Týž, *Mezi Baltem a Uhrami- Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu- Sborník k poctě Marty Bečkové*, cit. d., s. 251-252.

⁵⁰ Viz. 1. kapitola

⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi*, In: Týž, *Mezi Baltem a Uhrami- Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu- Sborník k poctě Marty Bečkové*, cit. d., s. 280.

nemá se nad ním povyšovat, má se k poddaným chovat jako otec ke členům své rodiny, neboť pro Komenského je stát rodinou: „*Dobrý panovník nemá mít přece k občanům jiný vztah než otec rodiny vůči své domácnosti.*“⁵²

K povinnostem panovníka náleží starat se o veřejný prospěch, který zahrnuje „[...] *užitečné věci, svobodu všeho druhu a z toho plynoucí klid, bezpečí, hojnost věcí, rozkvět a blahobyť [...].*“⁵³ Má tedy bránit zemi před vnitřními spory, dohlížet na dodržování zákonů, uvnitř státu zachovávat spravedlnost. Dále má přebírat funkce, které není společnost schopna sama zastat, především v hospodářství, ve vzdělání a v náboženství. Vně státu má usilovat o naplnění světového míru, snažit se pomoci ostatním státům, a především se má snažit porazit Habsburky. Jeho povinností je také bránit územní celistvost před nepřítelem.⁵⁴

Cílem vladaře má být obecné blaho, jehož předpokladem je nařizování dobrých věcí a zakazování těch špatných. Má zakázat loupeže a zmatky, poněvadž je to bezbožné, barbarské a také protichůdné ctnostem, místo toho má nařídít klid, mír, bezpečnost, dobré mravy a zbožnost.

Aby poddaní svého panovníka milovali, musí ve svém království zaručit spravedlnost. Má poskytovat výhody těm, kteří se zasloužili o vlast, odměnami je má povzbuzovat k statečnosti. K tomu Komenský navrhuje sestavit soupis veřejných výsad. Spravedlnost má být také zárukou náboženské svobody. Poněvadž každé smýšlení o Bohu, které Boha ctí, je dobré, má se zakázat pouze rouhání Bohu.

Těmto otázkám Komenský věnuje pozornost také ve spisech věnovaných Uhrám, hlavně ve *Štěstí národa*. Mír a svornost národa má být postavena na zákonech, které spravují moudré úřady. Zákony mají mít absolutní platnost, mají být srozumitelné, mají chránit nevinné a být spravedlivé. Pokud jsou zákony špatné, lidé se řídí podle zvyklostí, nechávají se ovládat a zotročovat: „*Z nevědomosti se děje, že spravedlnost tak často a tak hrozně trpí násilím, že je*

⁵² Tamtéž, s. 270.

⁵³ Tamtéž, s. 274-275.

⁵⁴ DAVID, R. *Politologie-Základy společenských věd*. Olomouc: Fin, 1996, s. 57-58.

utlačována nevinnost, nespravedlnost že panuje, poctivci se bojí a naříkají, zlí drásají a jásají.“⁵⁵

Komenský je toho názoru, že pokud zákony zaručí svobodu poddaným lidem, budou poddaní s radostí vykonávat své povinnosti. Pokvete hospodářství a řemesla, ze kterých bude pocházet nadbytek, moc a bohatství. Úřady mají lid vychovávat k tomu, aby se každý naučil nějaké lidské dovednosti. Jestliže bude mít každý ve státě čestné a bezpečné živobytí, předejde se hladovění a loupežení, jelikož z nečinnosti plyne hlad a z hladu zbojnictví.⁵⁶

Za hlavní nedostatek vzdělání Komenský považuje jeho nedostupnost. Vzdělání není přístupné všem a všemi způsoby, a dále pak, v celých Uhrách není škola s vyučujícím mateřským jazykem. Špatná výchova vede k lhostejnosti a lenosti; mládež, jak soudí Komenský, musí být vedena k činnostem, aby uměla vykonávat lidské dovednosti.⁵⁷

Komenský králi v *Panegyriku věnovanému Karlu Gustavovi* radí, aby svou vládu založil na lásce poddaných. Pouze tak lze docílit toho, aby ho všichni milovali, protože pouze láska poddaných zaručuje pevnou vládu. „*Aby Ti tedy celé Polsko bylo nakloněno a abys vládl se všeobecnou veřejnou podporou, chraň ho celé štítem milosti a spravedlnosti.*“⁵⁸ Panovník si má získat své poddané láskou ke svobodě, vírou, spravedlností, mírností a povolností, dobrou pověstí a veřejným míněním.⁵⁹

Vládu, která lid zastrašuje, považuje Komenský za slabošskou, dobrý panovník nemá svůj lid zbavovat svobody a cti, pouze ho má zbavovat vzpurnosti. Má být velkomyslný, ušlechtilý a otevřený tak, aby předešel donucovacím prostředkům, kterými disponuje machiavelistická politika.⁶⁰

Křesťanský panovník má také pomoci druhým národům, pokud se ocitnou v nouzi. Komenský nabádá k solidaritě mezi národy střední Evropy, které se

⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Štěstí národa*, § 59, cit. d., s. 271.

⁵⁶ Tamtéž, § 65, s. 272.

⁵⁷ Tamtéž, § 62, s. 271.

⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi*, cit. d., s. 266.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Viz. kap. 3.4. Komenského polemika s machiavelismem (pozn. aut.).

ocitly v ohrožení habsburským protireformačním násilím.⁶¹ Sepsáním bratrské smlouvy se mají spojenci zavázat k povstání proti nepříteli. Cílem Komenského politiky je především přivést Evropu ke křesťanskému sjednocení. Toho chce docílit uzavřením mírové smlouvy, proti které nebude moci nikdo vznést žádné námitky a kterou nebude moci nikdo obejít jinými dokumenty. Nad uzavřeným mírem mají dohlížet smluvní partneři, jejichž povinností je chránit a hájit uzavřený mír, tak aby byla ze světa odstraněna nespravedlnost.

V *Tajné řeči Nathana k Davidovi* přesvědčuje Komenský sedmihradského knížete Zikmunda Rákócziho o nutnosti spojenectví se Švédskem, Anglií a Nizozemím.⁶² Koalici chtěl Komenský prosadit zájmy českých exulantů. Věřil, že nové spojenectví umožní osvobodit sousední země od nadvlády Habsburků. Aby Habsburkové byli skutečně poraženi, hledá Komenský spojence i mimo Evropu, navrhuje navázat spojenectví s orientálci, které – jak doufá – se podaří obrátit na křesťanskou víru.

U Komenského se v *Chvalo zpěvu na Karla Gustava* objevuje už i program všenápravný. Po porážce nepřítelů chce všechny národy sjednotit mírem, láskou a řádem. Nekřesťanské národy chce vyvést z bludu a uvést ke Kristu. Příčinou toho, že dosud nebyl celý svět jedním křesťanským národem, je to, že dosud „[...] nebylo souhlasu myslí a poněvadž nedovedli totéž chtítí a totéž nechtítí, vzájemnými rozpory a odtud nenávisťí a z toho utlačováním bylo rozdrásáno všechno.“⁶³

⁶¹ PATOČKA, J., *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*, cit. d., s. 108.

⁶² Tento spis souvisí se sňatkem knížete Zikmunda Rákócziho s dcerou českého krále Fridricha Falckého Jindřiškou Marií. Tím, že Komenský oddal oba snoubence, se mu naskytla šance navázat jednání o protihabsburské koalici a vyslovit své politické názory prostřednictvím tohoto spisu, do kterého vložil své požadavky a zbožná přání svých krajanů exulantů. Srov. BRAMBORA, J. *Tajná řeč Nathanova k Davidovi, Úvod*. In: Týž, *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI, cit. d., s. 187.

⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Tajná řeč Nathanova k Davidovi*. In: Týž, *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI, § IV, cit. d., s. 199.

O šíření vědění, nápravy mravů a o zničení jezuitů se má postarat sekta rekovská, kterou Komenský nazývá také sborem světla.⁶⁴ Sekta rekovská má být společnou radou moudrých mužů, která směřuje k blahu celého světa.⁶⁵

Pokud není možné uzavřít mezi státy mírovou dohodu, přiklání se Komenský i k vedení války, pokud tak bude zničen nepřítel, který brání nastolení trvalého míru. V *Panegyriku věnovanému Karlu Gustavovi* Komenský dokonce vyzývá švédského krále k tomu, aby pokud se mu naskytne příležitost, bojoval proti nestvůrám, jakými jsou Habsburkové a papež. Také má bojovat proti těm, kteří neuznávají Ježíše Krista, čímž má na mysli Tatary a Turky.

Za největší tragédii celé války považuje to, pokud vojáci, kteří měli zemi osvobodit, ji ničí. Komenský se v otázce války zabývá především důsledky, které má na poddaný lid. Králům, kteří vedou války, vyčítá jejich hrabivost a pustošení zemí. Oni mají být zachránci země, ne jejími ničiteli. „*Je známkou velkého úpadku armády, rozlišují-li vojáci příliš málo mezi přáteli a protivníkem a kraje, které přišli osvobodit nebo chránit, nakonec zničí.*“⁶⁶

Král, který vede válku, má být statečný a ukázněný, má jít svým chováním ostatním národům příkladem tím, že zemi, kterou obsadil, učiní znamenitější a přičiní se o její rozkvět. Má v zemi ukončit loupežení, zabíjení a bezbožnost a na místo toho nařídít pokoj, mír, dobré mravy a zbožnost. Má lidem zaručit pravý mír a svobodu tím, že zakročí proti zneužívání svobody, která vedla k beztrestnému hřešení a krutosti k ostatním. Sám má jít přitom příkladem, má naučit své muže šetřit poražené a potírat ty vzpurné. Především další válce má tak, že se postará o to, aby se ve státě lid nerozděloval pro různost názorů. Má být smířčím soudcem při a dozorcem nad svorností.

Válka je pro Komenského v *Poslu míru* blouděním v labyrintu, který nemá konce. To, že je válka nesmyslná, ukazuje v ekonomické, sociální a politické oblasti. Ačkoliv jde ve válce o zisk, válka nepřináší žádný užitek, protože jen

⁶⁴ Tento sbor se má zasvětit slávě boží a šíření veřejného blaha a držet se základu věčnosti, které položil Bůh do přírody, Písma a obecných pojmů. Srov. KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVIII, § 11. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 174.

⁶⁵ Viz. kap. 3.1. Vztah politiky k lidské přirozenosti (pozn. aut.)

⁶⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi*, cit. d., s. 265.

vyprazdňuje pokladnice a poddané připravuje o majetek. „*Jestliže se na obou stranách někteří jednotlivci obohatili kořistí [...], oč více jiných bylo oloupeno o všechno své jmění a dohana vysvlečeno!*“⁶⁷

Všechny reformy, které by měl panovník v zemi uskutečnit, by nakonec měly vést pouze k jednomu, a to k nastolení světového míru. Oslovení panovníci mají být těmi šířiteli míru, kteří sjednotí národy na základě společného jednotného názoru. V míru má být „[...] každému, všude a po všech stránkách dobře.“⁶⁸ Míru se docílí jen tehdy, pokud národy následují svaté cíle, společná dobra a pokud na nich spolupracují. Mír všem národům má zajistit učenost lidí, kteří budou umět pravdu chápat, a budou umět dobro volit. Tam, kde byl mír narušen, se má postupovat metodou dialogu.⁶⁹ Tuto metodu Komenský uplatnil na mírové konferenci v Bredě, kde měl možnost podílet se na uzavření míru mezi Anglii a Nizozemím. Také v *Poslu míru* Komenský analyzuje rozpory, které uvedly oba národy do války. Jsou jimi problémy, které „[...] souvisí se světovým trhem a mezinárodním obchodem – problematika panství nad mořem, problematika kolonialismu, problematika racionální civilizace evropské, zevšeobecněné pro celý svět.“⁷⁰

⁶⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Posel míru*. In: Týž, *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI, cit. d., s. 511.

⁶⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi*, cit. d., s. 276.

⁶⁹ PESCKE, K. H. *Křesťanská etika*, cit. d., s. 517-518.

⁷⁰ PATOČKA, J. *Doslov ke knize Gentium salutis reparator – Posel míru a blaha národů*, cit. d., s. 137.

3. Pojem „politika“ v Obecné poradě o nápravě věcí lidských

Detailněji rozpracoval Komenský myšlenku o světě jako o škole boží moudrosti v *Obecné poradě*.⁷¹ Svět má být znovu uspořádán podle božího úmyslu tak, aby byl plný světla, zbožnosti, řádu a spravedlnosti.⁷² V *Cestě světla* Komenský objasňuje, proč se svět nazývá školou boží moudrosti: „*Že pak se svět právem nazývá školou, to ukazuje jednak věc sama, jednak zjevený nám boží záměr o jeho založení, jednak konečně stálá boží péče o jeho zušlechtění k moudrosti.*“⁷³ Všechny lidské věci mají být napraveny na základě výchovného universalismu. Světový proces je chápán jako výchovný proces, ve kterém se vše podpírá a slouží si za cíl. Toto pojetí mu slouží k dedukci pravidel správné vychovatelské a didaktické metody vyvozené ze zákonitostí přírody a pravidel lidských dovedností, mezi kterými vládne analogie.⁷⁴

Komenského politika v *Obecné poradě* je pouze jednou částí jeho všennápravného projektu, kterým chtěl napravit a připravit svět na tisíciletou vládu Ježíše Krista. V *Panorthorsii* představuje svou novou politiku, založenou na křesťanských ctnostech. Tato politika je humanistická, ohlíží se na potřeby všech lidí, distancuje se vůči současné politice, kterou Komenský nazývá machiavelistickou. Tu považuje za politiku labyrintu, jejíž praktiky popsal v *Labyrintu světa*.

3.1. Vztah politiky k lidské přirozenosti

Komenského výchovný a nápravný universalismus se může uskutečnit až tehdy, budou-li napraveny tři velké lidské činnosti, filosofie, politika a náboženství. „*Nyní tedy bude mezi námi jasno, co jsou LIDSKÉ VĚCI: bezesporu*

⁷¹ Tuto myšlenku přijal Komenský od Mikuláše Kusánského, podle kterého je veškerý lidský život a svět přípravou pro budoucí splynutí s Bohem. Srov. PATOČKA, J. *Cusanus a Komenský*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 79.

⁷² Srov. KOMENSKÝ, J. A. *Panegersia*, kap. V, § 3. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I. Praha: Svoboda, 1992, s. 84.

⁷³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. I, § 2, cit. d., s. 36.

⁷⁴ Srov. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*, cit. d., s. 100.

*MOUDROST myslí, ZBOŽNOST srdce a KLID životní; a ty jsou získávány, chráněny a rozhojňovány FILOZOFIÍ, NÁBOŽENSTVÍM a POLITIKOU.*⁷⁵

Komenský tyto tři funkce nazývá věcmi božskými, jelikož byly vtisknuty pouze člověku jakožto obrazu božímu a utváří přirozenost každého člověka. Lidé mají tyto tři věci lidské konat podle příkladu Boha a podle příkladu jeho stvoření.

Protože je lidská přirozenost zkažena,⁷⁶ je potřeba tyto tři složky reformovat tak, že se vybuduje nová filosofie, nová církev a nové náboženství. Zkaženost politiky, náboženství a filosofie spočívá podle Komenského v tom, že lidé tyto věci správně neužívají a vzájemně je nepropojují, takže se zabývají buď mocí, moudrostí, nebo zbožností. Proto se ve filosofii objevuje nerozumnost, v náboženství bezbožnost a v politice spory a války. *„Neboť soudobá filozofie, teologie a politika jsou veskrze stranické, pletichářské a násilnické a nedají se uvést zpět na ideje a zákony pravé univerzality, pravé jednoduchosti a pravé svobody jinak než přepracováním od základu tak, aby v nich nezůstalo nic stranického, spleťtého nebo hrozícího bázní, úzkostí, nenávistí a zničením.*⁷⁷

Komenský podřizuje politickou praxi těmto třem lidským činnostem, které odpovídají principům obecného řádu. Politika má spojovat všechny tři věci lidské, které mají spolu souviset a vzájemně si sloužit. Přitom má mít politika na zřeteli pravdu Kristovu, prostřednictvím které je možno dosáhnout věčného života. Komenský navrhuje novou politiku, která by hlásala návrat k ráji,⁷⁸ ve kterém by se vše řídilo řádem, mírem a pokojem.

Novou politiku chce založit na principech obecnosti, jednoduchosti a dobrovolnosti tak, aby mohl být nastolen řád. Řád ve společnosti pokládá Komenský za opak chaosu, za nezbytnou podmínku života. Politika se má řídit podle zákona božského, mravního a občanského. Úkolem politiky je vést lidi,

⁷⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panegersia*, kap. IV, § 26, cit. d., s. 84.

⁷⁶ Zkažeností světa a odchýlením od řádů se Komenský zabýval v Labyrintu světa. Viz. kap. 1.2. Politika labyrintu (pozn. aut.).

⁷⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Panorthosia*, kap. V, § 24. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III, s. 295.

⁷⁸ „Vždyť kdybychom zůstali v ráji, byli bychom si všichni rovni a jediné panování, které by tam bylo, by bylo panování nade vším živým. Avšak pád prvních lidí způsobil, že nyní stojí v čele nějaký vládce, aby autoritou meče krotil lidskou špatnost (Ř 13,3.4).“ In: KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VII, § 21. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. II. Praha: Svoboda, 1992, s. 237.

aby si ve svém úsilí nepřekáželi, ale vzájemně si pomáhali, a aby mezi nimi byl nastolen duševní smír. „*Politika má za cíl svornost lidské společnosti, abychom všichni, kolik nás jen žije, žili svorně, v dobrotě a pokojně, jeden druhému aby nijak neškodil a všichni si navzájem pomáhali a utěšovali se.*“⁷⁹

Nad věcmi lidskými má dohlížet koncil sestavený z moudrých, osvěcených a zbožných vládců, kteří by řešili otázky náboženské, politické a filosofické a také to, jak zabezpečit spásu celého lidstva. „*Zda by se tedy neměl zřídit trojí rozhodčí sbor, jemuž by se předkládaly všechny spory, jež se snad vyskytnou mezi vzdělanci, kněžími a vladaři? Aby se jejich bdělou péčí předem zabránilo nesvornostem a roztržkám ve všech třech stavech a aby se všechno udržovalo v míru a pokoji?*“⁸⁰

Koncil má ustanovit novou filosofii, teologii a nové občanské zřízení. Ve všech nejvyšších lidských činnostech mají být zřízeny sbory. Tribunál vzdělců nazývá Komenský „[...] sborem světla, církevní tribunál konzistoří a konečně politický tribunál soudním dvorem.“⁸¹ Sbor světla má zapuzovat temnoty bludů a navracet světlo. Konzistoř má zachovávat pouto lásky a oddanost nebi. Světový soud má krotit vnější rušitele míru. Každému z tribunálů je podřízena filosofie, náboženství a politika. Politiku má zastupovat král, náboženství nejvyšší prorok a filosofii člověk, který je nejznalejší ve věcech lidských. V každém soudním dvoru, v každé konzistoři a v každém sboru světla má být jeden předseda s určitým počtem senátorů. Předseda má mít sídlo v Evropě, aby byl ze všech zemí dobře přístupný.⁸²

Koncil má řešit všechny spory mezi politiky, filosofy a teology, aby se vše udržovalo v míru a v pokoji, protože válka představuje pro křesťanské země pouze potupu. Náprava má spočívat v tom, že lidé budou mít na zřeteli společný cíl, stejnou vůli, díky čemuž se zamezí sporům a válkám.

⁷⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Panegersia*, kap. IV, § 24, cit. d., s. 83-84.

⁸⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panorthosia*, kap. XV, § 11, cit. d., s. 352.

⁸¹ Tamtéž, kap. XV, § 12, s. 352.

⁸² Srov. Tamtéž, kap. XV, s. 352-353.

Sbor světla má dohlížet na to, aby všichni byli učeni podle příkladu Boha, protože jen tak lze docílit toho, aby všichni viděli stejnou pravdu a neměli se už o co přít. Násilí se má potlačit pomocí univerzálního práva, které by bylo sestaveno z přirozeného práva a ze zákonů božích. Podle tohoto univerzálního práva se pak mají řídit všechny právní výkony.

Mírový soud má udržovat svornost mezi lidmi, vštěpovat lidem lásku a má šířit spravedlnost a mír po celém světě za podpory konzistoře a sboru světla.

Svět je podle Komenského možno napravit, pokud se lidé přestanou vzpírat duchu božím a pokud se horlivě vrhnou do práce. Obnova se má činit najednou, ve všem a všestranně. Nejprve má být napravena filosofie, potom náboženství a nakonec politika. *„Důvod tohoto pořadí je ten, že lidské pokolení nebude moci vejít navzájem ve svornost dříve, než ve svornost s Bohem, a ne dříve s Bohem, než s věcmi, které jsou od Boha, s Bohem, k Bohu.“*⁸³ Mír může být zjednán až tehdy, budou-li všichni lidé podřízeni vládě jediného Boha. Potom také může být nastolena vláda Ježíše Krista. V *Cestě světla* má každý nejprve napravovat sám sebe, své nejbližší, a potom až vzdálenější, aby nakonec všichni křesťané byli uvedeni ve svornost a jednotu. Nato se mají napravit mohamedáni, kteří ctí Krista jako proroka, dále se mají napravit pohané, kteří Krista neznají, a nakonec židé, kteří jsou Kristovi nepřátelé. *„Mimoto, až všechno doma bude v pořádku, budou pomýšlet na šíření světla moudrosti také k sousedním národům (pokud budou národy, jež bude třeba vymaňovat z moci temnot).“*⁸⁴

3.2. Politika jako součást Morálního světa

Politiku Komenský v *Mundus moralis* definuje jako rozumnost při řízení obce, kde panovník vládne v souladu s boží vůlí a božími příkázáními tak, aby se vše konalo s uvážeností.

Přirozeností každého člověka je toužit po životě ve společnosti, protože byl Bohem touto touhou obdařen spolu se svobodným myšlením a jednáním. Pojem

⁸³ Tamtéž, kap. XIX, § 13, s. 367.

⁸⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap XVIII, § 13, cit. d., s. 175.

obec pro Komenského představuje „úplné (soustředěné) společenství, svázané určitými zákony, v němž jsou lidé shromážděni v dostatečném počtu a prokazují si vzájemné služby.“⁸⁵

Komenského členění obyvatelstva se má konat podle ideje obce, v které se vše dělí podle funkčního a správního principu za působení práva. Členění společnosti je důležité k tomu, aby se ve společnosti dosáhlo hierarchického řádu, protože řád je opakem chaosu a je také nezbytnou podmínkou lidského života. Idea obce vychází z Komenského myšlenky analogie s přírodou.⁸⁶

Členění společnosti přirovnává Komenský k uspořádanosti lidského těla: hlavu připodobňuje k úředníkům, ruce k řemeslníkům, nohy k poslům, kočím, námořníkům, ústa, zuby a žaludek k rolníkům, mlynářům a pekařům, slezinu a žluč k učencům, jazyk k řečníkům a srdce k bohoslovcům. „A stejně jako všechny orgány poslouchají hlavu, tak i v obci jsou ti, kteří rozkazují, a ti, kteří poslouchají, vládnoucí a poddaní atd.“⁸⁷

Úmyslem Komenského tedy není rovnost stavů v obci, poněvadž rovnost přísluší pouze Bohu. Člověk se má smířit se svým postavením, neboť každý jedinec je pro obec stejně užitečný.⁸⁸ Ve státě mají být zastoupeni moudří, kteří by řešili problémy; soudní a zbožní, kteří by rozhodovali; a samozřejmě také odvážní, kteří by uskutečňovali rozhodnutí vyšších skupin. Komenský navrhuje zřízení poradního sboru, protože jen málo lidí by bylo schopno zastupovat všechny tři skupiny najednou. Na každou skupinu má dohlížet rádce. Ostatní lidi doporučuje rozdělit do dalších skupin, jelikož řád je možno nastolit jedině tehdy, pokud je vše pod kontrolou.

⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VII, cit. d., s. 235.

⁸⁶ „ Pro Komenského je svět společnosti paralelní světu člověka a přírody, je vystavěn na základě stejné ideje harmonického ordo. Poznání onoho obecného řádu věcí vede k pochopení a řízení společnosti.“ In: VÁLKA, J. *Glosy k interpretaci sociálního myšlení J. A. Komenského*, cit. d., s. 306.

⁸⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VII, § 3, cit. d., s. 235.

⁸⁸ Komenský tak navazuje na starší myšlenku, kterou vyjádřil v Listech do nebe. Viz. kap. 1.1. K otázce sociální nerovnosti (pozn. aut.).

Zřizováním, řízením a obranou státu se má zabývat politika. „*Politické vědění má tři součásti, jež se zabývají tím, jak se má stát založit, jak řídit a jak bránit.*“⁸⁹ Při zakládání státu se má nejprve navrhnout forma státního zřízení.

Komenský při zvažování výhod a nevýhod různých vlád, vyšel z Aristotelovy klasifikace vládních forem. První formu, demokracii, Komenský definuje jako vládu lidu, který si sám ze svého středu vybírá toho nejschopnějšího, který mu vládne v určitém období, než nastoupí další jedinec. Pro Komenského je tato forma nejpřirozenější a vidí ji jako „[...] *autoritu meče, která krotí lidskou špatnost [...]*.“⁹⁰ Druhou formou je aristokracie, kde vládne společně několik nejlepších šlechticů. Z toho důvodu jí také považuje za nejspolehlivější, protože vládcové se vzájemně kontrolují, čímž se eliminuje možnost pochybení vládce. Aristokracii a demokracii považuje Komenský za následek toho, že panovník uměl ovládat jiné, ale ne sám sebe. Třetí formou je monarchie, kde vládne nejlepší jedinec za souhlasu všech poddaných. Za nejlepší monarchii považuje monarchii stavovskou, která nejlépe odpovídá dokonalému řádu. „*Stavové mají pod sebou lid, jemuž vládnu, a nad sebou krále nebo královnu, které poslouchají.*“⁹¹

V monarchii vidí Komenský lék proti zmatku, poněvadž vládá jedince obec nerozděluje. Argumenty pro vládu jedince nachází v Bibli, přírodě a v běžných lidských situacích, což shrnuje takto: „*Vůbec všechno, co je na světě uspořádáno, ústí v jednotu.*“⁹² V *Mundus moralis* Komenský jednoznačně hodnotí jako nejlepší vládu monarchii, které odpovídá Bůh vládoucí sám celému světu. Komenský však připouští i ostatní formy vlády. Bůh svět sám stvořil, může ho také sám ovládat, proto se jako vzor nedá vztahovat na člověka, který obec nestvořil, a proto mohou být i ostatní formy přijatelné. V *Poslu míru* připomíná, že není důležité, zda je lepší monarchie nebo republika, poněvadž každá má nějakou výhodu, ale je důležité, aby „[...] *králové mírně vládli*

⁸⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VII, § 27, cit. d., s. 237.

⁹⁰ Tamtéž, § 21, s. 237.

⁹¹ VÁLKA, J. *Komenského sociální a politické myšlení v Konzultaci*. In: Týž, *Husitství na Moravě-Náboženská snášlivost-Jan Amos Komenský*, cit. d., s. 318.

⁹² KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VIII, cit. d., s. 238.

*poddaným a přátelsky se chovali k sousedům, republikáni zase kdyby žili svorně mezi sebou, nejsouce nikomu ze sousedů nebezpečni ani obtížni, nýbrž spíše úslužnosti pokud možno se doporučuje.*⁹³

Jak píše Jan Patočka, „*vlastní účel politiky je mimostátní, nadstátní, univerzální.*“⁹⁴ Absolutní vrchnost má spravovat lidské věci, a každý jednotlivec má vládnout svému svědomí.

Stát má řídit vládce pomocí soudnictví, výkonné moci a pomocí zákonů. Soudnictví a výkonná moc mají uchovávat společenství. V zákonodárství a soudnictví má právo čerpat své základy z přirozených věcí, neboť pouze v nich leží základ jakékoliv spravedlnosti. Zákony mají vycházet z přirozené spravedlnosti a mají být zakotveny v božském právu a z něho odvozeného přirozeného práva. Jedině tak mohou být pro Komenského zákony normami spravedlnosti a idejemi jednání. Zákonodárství a soudnictví „*nespočívá tedy v pouhé autoritě zákonodárců, a tím spíše ne v obecném mínění nebo zvyku. Je naopak založeno na samotné povaze spravedlnosti, kterou Bůh vložil do svých stvoření a osvítil svým slovem.*“⁹⁵

Vládce pocházející ze svého národa, má svou moc podřídit zásadám lidskosti, spravedlnosti, svobodě a zákonům. Má být obdařen největší moudrostí, aby mohl spravovat všechny stavy společnosti.⁹⁶ Spoluvládu Komenský schvaluje jen tehdy, je-li vláda jednotlivce nebezpečná. Tehdy se má určit spoluvládce se stejnou autoritou, jakou má vládce. Za rádce má mít panovník filosofy, kteří své rozhodnutí přizpůsobí věcem lidským, také politiky, kteří svá rozhodnutí přizpůsobí lidem, a nakonec teology, kteří svá rozhodnutí přizpůsobí měřítkům Boha. Protože pouze zbožností, lidskostí a rozumností může panovník poddané rozumně ovládat. Vládce má být hlavním hybatelem a oživovatelem

⁹³ KOMENSKÝ, J. A. *Posel míru*, cit. d., s. 515.

⁹⁴ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., s. 281.

⁹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofie, Svět mravní*, kap. VII, § 13, cit. d., s. 236.

⁹⁶ Za svého pobytu v exilu byl svědkem toho, jak panovníci nerozumně své země spravovali, což vedlo k necivilizovanosti a polobarbarství národů. Viz. kap. 2. Vývoj Komenského pojetí politiky ve všennápravném období (pozn. aut.).

všeho. Od poddaných si má panovník ponechávat jen to, co nezbytně potřebuje, zbytek má lidem vracet.

3.3. Politika založena na morální zásadě: *Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim.*

Biblickou zásadu, *co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim*, považuje Komenský za metafyzický morální princip. Komenského etika má být v souladu s boží vůlí a božími příkázáními a má být smyslem lidského soužití.

Všichni lidé mají podle Komenského stejnou lidskou přirozenost. Proto se mají lidé chovat ke svým bližním tak, jak se chovají k Bohu, protože jsou jeho obrazem. Z toho důvodu se nemá člověk nikdy k ničemu nutit. Lidský rozum a vůle se mají poutat pouze božími a přírodními zákony, tedy vrozenými zákony lidské mysli. Tyto zákony shrnuje Komenský pod jedno: *Milovat budeš bližního svého jako sebe samého.*

Jelikož jsou všichni lidé potomky jednoho otce, mají být spojeni vzájemnou náklonností a láskou „*Neboť je-li otcem nás všech, jsme všichni jeho syny a dcerami, sobě navzájem pak bratry a sestrami.*“⁹⁷ Každý má tedy pečovat o spásu všech, o mír a veřejný klid, a každý se má pokojně věnovat božímu povolání, „*[...] blaho jednotlivců (i jeho samého) závisí na společném blahu všech.*“⁹⁸ Moudrému chování k lidem se mají lidé učit od Boha, od zdravého rozumu a z příkladů přírody. Lidé mají své rozdílné názory překonat jednotou, pravdou, vzájemnou láskou, mírem a svorností.

Rozdílné názory totiž vedou k nenávisti, vzájemným křivdám, sporům, násilnostem a nakonec i k válkám. Války nazývá krutými a pro lidstvo zhoubnými, protože se tím celý svět pustoší, církve se znesvěcuje a království boží je ničeno. Komenský neodmítá jenom války, ale i jejich příčiny, tedy nevědomost, nesnášenlivost a krutost. Lidé podle Komenského zdivočeli jako šelmy, když navzájem proti sobě válčí a vzdalují se od božích cílů.

⁹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Clamores Eliae-Křiky Eliášovy*. Praha: Primus, 1992, s. 34.

⁹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIV, § 18, cit. d., s. 141.

Poněvadž je Komenský zastánce irénismu, hlavní účel vlády spatřuje v udržování míru. Válku schvaluje pouze v přirozených poměrech, kterými jsou: přirozené právo, sama přirozenost, a to, že Bůh válku dovolil. Jak píše v *Pansofii*: „*At jsou příčiny válek jakékoli, přesto proto, že jeden mír je přednější než nesčetná vítězství ve válce, že jistý mír je spolehlivější než vítězství, ve které se doufá, a že je vždy nebezpečné pohybovat se na ostří nože nebo se položit mezi kladivo a kovadlinu, je třeba dát vždy přednost míru před válkou.*“⁹⁹

Před potupným mírem však Komenský preferuje čestnou válku, která má být ukončena podrobením, zničením, nebo dohodou. „*V takovém případě, jak se všeobecně uznává, se má dát přednost čestné válce před potupným mírem a je lépe jednou podstoupit nebezpečí než stále žít ve strachu.*“¹⁰⁰

Josef Válka vysvětluje, proč Komenský schvaloval vedení sporů proti Habsburkům, přestože byl hlasatelem míru: „*Válečné výzvy Komenského nejsou tedy v rozporu s jeho výzvami mírovými, jak se někdy soudí, ale odpovídají jeho koncepci války. Život v trvalém míru je situován až do světa všenápravy.*“¹⁰¹

Lidé se mají chovat podle příkladu Boha, aby mezi nimi mohlo dojít k usmíření. Spory mají být odstraněny pomocí všeobecného světla, díky němuž by všichni lidé hleděli na věc stejným způsobem. K znovunastolení lidskosti je zapotřebí, aby lidé přestali důvěřovat jenom smyslům, aby jiným lidem nevnucovali své zásady a aby všichni sjednotili své cíle.

Nejvyšším zákonem státu má být obecný pokoj, bezpečnost a blaho lidu. Proto mají být odstraněny všechny překážky, které tomu brání, tedy války, vraždy, náboženské spory. Stát má lidem vštěpovat mírumilovné a blahodárné úmysly, které dále budou vštěpovat doma rodiče svým dětem a dávat jim příklad svornosti. Úředníci se mají starat o to, aby každý klidně a pokojně užíval svých věcí. V každé obci má být zřízen občanský úřad, který by se staral o zachování pokoje, v náboženství o probouzení zbožnosti a ve filosofii by dbal o moudrost. Úkolem poddaných je následovat příkladu politiků, poslouchat zákony a nechat

⁹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia, Svět mravní*, kap. VIII, § 17, cit. d., s. 241.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ VÁLKA, J. *Komenského sociální a politické myšlení v Konzultaci*, cit. d., s. 319.

se od vrchnosti napravovat. V státě se mají občané navzájem strážít, aby se zachoval řád a vše se dělo v mezích práva a spravedlnosti.

3.4. Komenského polemika s machiavelismem

Komenský v *Obecné poradě* rozděluje moderní státy: na univerzální despotie a na suverénní národní státy. Univerzální despotii rozhodně odmítá, protože v těchto státech vládou Habsburkové a rezónu moderního suverénního státu přijímá jen pokud, nemá cíl sama v sobě, ale je nástrojem něčeho svrchovaného.

Cílem státu má být celistvost a harmonie světa, které je možné dosáhnout před zánikem světa všenápravou. Komenský se takto obracel proti machiavelismu, neboť zastával univerzální myšlenky a byl propagátorem mezinárodní organizace.¹⁰²

Machiavelismus Komenský ztotožňuje s teorií státního zájmu, jež je projevem jednostranné preference zájmů. Přitom nemají ohled k celku, což vede k přetvoření lidské přirozenosti v pouhou zchytralost. Politici nemají být vychytralci, kteří se nevěnují obecnému blahu, protože z vychytralosti vychází neklid, nucení a násilí.

Komenský machiavelismus ztotožňuje s dobovou politikou, která je plná intrik, konfliktů a labyrintů, kde je vláda založena na nevědomosti a otroctví poddaných.¹⁰³ Zrůdami politiky jsou v *Panorthosii* „[...] *anarchie, krutovláda, monopol. Místo kázně násilnosti všeho druhu, proskripce, žaláře, popravy, války* [...]“¹⁰⁴

Současnou politiku své doby považuje Komenský oproti požadované nové obecné politice za politiku starou. Starou politiku ztotožňuje s labyrintem. Komenský požaduje odstranit politiku machiavelistickou, která vyvrací zrcadlo nebeské politiky, a vytvořit politiku novou, která by se postarala o to, aby bylo dobře všem, nejenom jednotlivci. Všenáprava má být podle Josefa Války návratem člověka k původnímu a nezkaženému stavu. „*Nechce danou společnost*

¹⁰² PATOČKA, J. *Doslov ke knize Gentium salutis reparator – Posel míru a blaha národů*, cit. d., s. 127.

¹⁰³ Viz. 1. kap.

¹⁰⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Panorthosia*, kap. XIII, § 10, cit. d., s. 345.

likvidovat a vytvářet novou na základě chiliastické eschatologie nebo racionální a historické konstrukce; má za to [Komenský], že prvky dokonalého řádu jsou konec konců obsaženy i ve společnosti jeho doby a že tedy je možné tento dokonalý řád na jejich základě obnovit, respektive vytvořit.“¹⁰⁵

Jednotu společnosti má zaručit vládce, který má vládnout se souhlasem lidu. Poddané má vést láskou, nikoliv násilím, protože se tomu brání sama lidská přirozenost. Aby panovník mohl vládnout jiným, musí se nejprve naučit vládnout sám sobě. Pokud by totiž uměl vládce sám sebe ovládat, zaručilo by se, že „[...] v celé lidské společnosti by trval dokonalý pořádek, klid a mír, protože ti, kteří ji řídí, by si vedli blahovolně, a ti, kteří jsou vedeni, by svou podřízenost snášeli ochotně, z touhy po pořádku, klidu a míru.“¹⁰⁶ Aby člověk uměl sám sebe ovládat, byla mu od Boha dána láska ke svobodě, rozum a svědomí a také mu byly dány příklady stvoření.

Komenský se snaží do politického zmatku zavést lepší pořádek a zlepšit stav politiky. Toho chce docílit uvedením všech do stavů, pod zákony a pod vykonavatele zákonů, tak aby každý byl součástí lidské přirozenosti. Zákony se mají postarat o to, aby vládce nezneužíval svou moc. Ve světě je mnoho vládců, „[...] kteří se věnují ne vládě, ale rozkoším, [...] kteří vládou bez zákona, a machiavelistů, kteří se pomocí úskoků vysmívají platným zákonům a vládou podle zákonů, které si stanoví, jak se jim zachce.“¹⁰⁷ Lidé mají zákony pochopit pomocí výchovy a vzdělání, potom budou chtít následovat vznešené cíle, kterými jsou spása všech a obecné blaho.

Josef Válka se domnívá, že Komenský nesouhlasí s Machiavelliho a Hobbesovým pojetím člověka: „[...] člověk je svou podstatou špatný – homo homini lupus – musí být k řádu, míru a spravedlnosti přinucen státní mocí a zákony.“¹⁰⁸ Podle Komenského není všeobecný boj přirozeným stavem společnosti, a proto je donucovací funkce státu zbytečná. Pro Komenského je

¹⁰⁵ VÁLKA, J. *Glosy k interpretaci sociálního myšlení J. A. Komenského*. In: Týž, *Husitství na Moravě- Náboženská snášenlivost- Jan Amos Komenský*, cit. d., s. 294.

¹⁰⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panegersia*, kap. V, § 29, cit. d., s. 90.

¹⁰⁷ Tamtéž, § 33, s. 91.

¹⁰⁸ VÁLKA, J. *Komenského sociální a politické myšlení v Konzultaci*, cit. d., s. 321.

člověk obrazem božím. Jeho podstata je tedy dokonalá a svou pokaženost může vůlí překonat.

Komenského politika je politikou morální, která se vrací ke starým idejím, které byly v ráji, tak aby mohla být společnost obrazem božím, kterému vládne Ježíš Kristus. Potom je možné „[...] rozumné a pokojné společné přebývání všech lidí, s ustavičnou snahou a důkladnou schopností nikomu neubližovat, dávat každému, co jeho jest, a udržovat sebe i své věci i jiné lidi a jejich věci v nejlepším stavu.“¹⁰⁹

Jak píše Josef Válka, Komenský si byl jistý, že je možné špatný svět změnit dokonalou činností samotných lidí. „*Jeho antropologické východisko mu umožňuje konstruovat antropologické a humanistické pojetí politické změny směrem k dokonalosti.*“¹¹⁰

Podle Komenského je svět pokažený. Lze jej však napravit návratem k původnímu řádu. Komenského náprava je postupná, nejprve se mají napravit lidské stavy, potom jednotliví lidé, nakonec školy, knihy a metody jejich zacházení. Věděním a vzděláním se mají obnovit staré principy přirozeného řádu.

Všenáprava se má konat pomocí nové politiky. Nová politika má být univerzální, taková, která zahrnuje všechny lidské činnosti, aby mohla všude ve světě rozmnožovat mír, dokud všichni nebudou velebit Boha. Záměrem nové politiky je, aby se lidská společnost stala obrazem světa, ve kterém vládne Bůh. Cílem všech lidí má být spása lidského pokolení a osvobození světa od stranických zájmů, mnohosti a od donucování a násilností. Toho lze docílit pouze tehdy, pokud se všechny národy shromáždí do jednoho celku tak, aby se dosáhlo univerzálního míru, což je úkolem mezinárodní politiky.

Josef Válka připomíná, že Komenský řešil podobné problémy jako zakladatelé moderní politické vědy. Snažil se proměnit chaos v řád a válku v mír a dát společnosti nové instituce, které by odpovídaly potřebám společnosti.

¹⁰⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Panorthosia*, kap. XII, § 10, cit. d., s. 339.

¹¹⁰ VÁLKA, J. *Komenského pojetí politiky a pokus o překonání machiavelismu*. In: Týž, *Husitství na Moravě-Náboženská snášenlivost-Jan Amos Komenský*, cit. d., s. 286.

Rozchází se s nimi ale hlavně v tom, že odmítá ideu všemocného státu a státního zájmu.¹¹¹

Nové instituce, které by dohlížely nad lidskými činnostmi, mají podle Komenského zaručit, „*aby styk lidí s lidmi se stal všestranně snadným, příjemným, bezpečným, budiž obecná politika věcí univerzálnější než dosud a jednodušší, beze všech machiavelských kliček, podle zákonů přirozené dobrovolnosti.*“¹¹²

¹¹¹ Srov. Tamtéž, s. 285.

¹¹² KOMENSKÝ, J. A. *Panorthosia*, kap. XII, § 10, cit. d., s. 339.

Závěr

Podle Komenského se politika vyvíjela od prapůvodního dokonalého rajskeho stavu k postupnému úpadku a bloudění v labyrintu. Obratem v politice je náprava, v které je lidem ukázáno pravé světlo, aby mohl být nakonec obnoven původní rajskeý stav.

Politika tvoří jeden celek spolu s filosofií a náboženstvím, poněvadž spolu dohromady tvoří lidskou přirozenost člověka.¹¹³ Ačkoliv je lidská přirozenost zkažena je ji možno napravit, bude-li lidem ukázáno pravé světlo, které učí vidět pansofie.

Komenského nápravný program začíná u jednotlivců, kteří musí tuto nápravu chtít a žádat, což má být úkolem škol. Náprava má dále pokračovat přes vládce a krále světa, kteří mají jít svým poddaným dobrým příkladem. Nakonec se má pokřesťanštit celý svět, aby mohl být nastolen celosvětový mír. Potom bude možné znovunastolení vlády Ježíše Krista a poslední věk bude odpovídat věku prvnímu.

Komenského pojetí politiky popisuje stav, který by ve společnosti měl být, ale jeho nastolení je nereálné. Ačkoliv je Komenský ve svých spisech zpočátku vůči světu velmi skeptický a raději volí odevzdanost v Bohu, postupně nabývá přesvědčení, že politika spěje k dokonalosti, protože věří v dobrý základ každé lidské přirozenosti. Pokud je totiž člověk správně veden, přičiňuje se o to, aby byly obnoveny původní božské hodnoty a harmonie. Harmonie pak otevírá cestu k všeobecné jednotě, jednoduchosti a dobrovolnosti.¹¹⁴

Práce potvrdila, že analýza pojetí politiky ve spisech Komenského představuje podstatný prvek k pochopení jeho myšlenek jakožto celku. Významové posuny v jeho tvorbě jsou spjaty s politickou situací Evropy 17.

¹¹³ Komenského politika je začleněna do jeho celkové koncepce, kde je podřízena obecným principům jednoty, jednoduchosti a dobrovolnosti. Srov. VÁLKA, J. *Komenského pojetí politiky a pokus o překonání machiavelismu*, cit. d., s. 290–291.

¹¹⁴ „*Komenský se přiklonil ve světě zla na stranu dobra, ale ztratil vidění jejich reálné spojitosti; jejich zápas, který v současném světě viděl, přestává ve světě všenápravy probíhat, vystřídala ho harmonie.*“ In: Tamtéž, s. 291.

století. Komenského politika varuje člověka před nelidskostí a výzvami k nápravě se lidstvo snaží dovést k harmonickému a mírovému životu.¹¹⁵

Práce ukázala, že Komenského myšlenky o politice nemají pouze marginální význam, nýbrž souvisí s jeho pedagogikou, filosofií a teologií. Komenského myšlenky vytváří metodu, ve které jednotlivec směřuje k celku, což je důležitým předpokladem pro vznik pansofie a panorthosie.¹¹⁶ Další bádání by mohlo tématiku politiky rozšířit i na ostatní okruhy autorovy práce, ať už v oblasti filosofie nebo teologie.

¹¹⁵ Srov. ČAPKOVÁ, D. *Úvod, Komenského Obecná porada a její význam*. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 40.

¹¹⁶ Komenský v politice vytváří systematicky myšlenkovou metodu ve vztahu části k celku, kde prioritní význam má celek, který představuje pravdu a pravé poznání, k němuž musí směřovat myšlenkové i praktické úsilí. Srov. VÁLKA, J. *Glosy k interpretaci sociálního myšlení J. A. Komenského*, cit. d., s. 305–306.

Bibliografie

1) Primární literatura

KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 226 s. ISBN-80-204-0291-8.

KOMENSKÝ, J. A. *Clamores Eliae – Křiky Eliášovy: (výbor)*. 1. vyd. Praha: Primus, 1992. 53 s. ISBN-80-901091-6-0.

KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN-80-205-0226-02.

KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. II. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 500 s. ISBN-80-205-0227-0.

KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN-80-205-0228-9.

KOMENSKÝ, J. A. *Opera omnia 2 – Dílo Jana Amose Komenského 2*. 1.vyd. Praha: Academia, 1971. 412 s. ISBN není uvedeno.

KOMENSKÝ, J. A. *Opera omnia 3 – Dílo Jana Amose Komenského 3*. 1. vyd. Praha: Academia, 1978. 633 s. ISBN není uvedeno.

KOMENSKÝ, J. A. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského – Spisy historické a politické*, sv. VI. 1. vyd. Praha: SPN, 1972. 543 s. ISBN není uvedeno.

2) Sekundární literatura

BOUBÍN, J. *Petr Chelčický – Myslitel a reformátor*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2005. 193 s. ISBN-80-7021-654-9.

DAVID, R. *Politologie – Základy společenských věd*. 5. vyd. Olomouc: Fin, 1996. 458 s. ISBN-80-7182-162-4.

FILOSOFICKÝ ÚSTAV. *Filosofický časopis*. Roč. 40, 1992/1. Praha: Akademie věd České republiky, Filozofický ústav, (1953-). 176 s. ISSN-0015-1831.

FILOSOFICKÝ ÚSTAV. *Mezi Baltem a Uhrami – Komenský, Jednota bratrská a svět střeoevropského protestantismu – Sborník k poctě Marty Bečkové / editoři Vladimír Urbánek a Lenka Řezníková*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2006. 312 s. ISBN-80-7007-246-6.

CHELČICKÝ, P. *Sít' víry*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1950. 324 s. ISBN není uvedeno.

MASARYK, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus. Česká otázka* 8.vyd., *Jan Hus* 9. vyd., *Naše nynější krize* 7.vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s.; 2000. 492 s. Spisy T. G. Masaryka, sv. 6. ISBN-80-902659-3-6.

MASARYK, T. G. *Vybrané spisy T. G. M. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990. 127 s. ISBN-80-70-23-036-3.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie*, díl I. 1. vyd. Praha: Oikoymenh,-1997, 426 s. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 9. ISBN80-86005-52-6.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie*, díl II. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. 396 s. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 10. ISBN-80-86005-03-4.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie*, díl III. 1. vyd. Praha: Oikoymenh/Filosofia, 2003. 671 s. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 11. ISBN-80-7298-079-6.

PESHKE, K. H. *Křesťanská etika*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. 696 s. ISBN-80-7021-718-9.

VÁLKA, J. *Husitství na Moravě – Náboženská snášlivost – Jan Amos Komenský*. 1. vyd. Brno: Moravská matice, 2005. 378 s. ISBN-80-86488-17-9.

C) Internetové zdroje

PALOUŠ, R. *Komenského Boží svět*. [online] URL: <http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/Documents/Pdf/palous_kombozi_svet.pdf> [cit. 2009-03-19].